

# DET BEGYNDTE MED LANDHUSHOLDNINGSSKABET

Danske havebrugs- og gartnerforeninger I.

*Af Hans Mathiesen*

Selv om man ofte daterer dansk havebrugs start med abbed Vilhelms ankomst til landet (ca. år 1162) er der ingen tvivl om, at man må endnu længere tilbage for at finde begyndelsen til dansk havebrug.

Måske var det en stenaldermand eller hans kvinde som tabte et frø og så det spire. Måske fattede han/hun forkærlighed for et vildæbletræ og flyttede det tæt hen ved boligen for dermed at skabe begyndelsen til det som senere skulle udvikle sig til parcelhushaven af i dag.

Dette ligger skjult i fortidens tåger, men om man søger at finde frem til foreninger og sammenslutninger af udøvere af havebrug (og dermed også gartneri) er man på mere sikker grund.

Havebrugets organisationsliv startede senere end mange andre erhvervs. Middelalderens lovgivning tvang byernes håndværkere ind i håndværkerlavene, men da drift af jord ikke regnedes for håndværk, men derimod fri næring var der ingen foreningstvang for havebrugere.

Det første skriftlige vidnesbyrd om egentlig foreningsdannelse for havebrugere stammer fra året 1769.

I dette år stiftedes nemlig Det kongelige danske Landhusholdningsselskab, en sammenslutning af (større) landbrugere, som blandt mange andre ting også støttede havesagen.

Man udsatte således en præmie for en kortfattet, almenfattelig havebog, og dette resulterede i at gartner ved Marienlyst (ved Helsingør) Johann Ludwig Mansa skrev sin "Hauge-Katekismus", som vandt den udsatte præmie og blev udgivet af selskabet i 1787.

Landhusholdningsselskabet, som med sine over tohundrede år på bagen vel må betragtes som den ældste organisation for havebrugere her i landet eksisterer stadig og følger fremdeles de i sin tid afstukne linier, idet man hvert år udsender en publikation kaldet "Alt det nyeste" som blandt andet også indeholder artikler af havebrugsfaglig art.

## Haveselskaberne

Disses betydning for dansk havebrug, for det erhvervsmæssige gartneri og for frugtavlen kan vanskelig overvurderes.

Haveselskaberne var, når man undtager Det kongelige danske Landhusholdningsselskab, det første forsøg (som vel at mærke lykkedes) på at samle havebrugere, herunder erhvervsgartnerne og frugtavlere i organisationer.

Den senere udvikling har medført at såvel erhvervsgartnere som erhvervsfrugtavlere nu har deres egne organisationer, medens have-selskaberne nu om dage mest tilgodeser de private havebrugeres in-teresser.

Haveselskaberne har gennem årene beskæftiget sig med næsten alt hvad der kan falde ind under begrebet havebrug, frugtavl, produktion af frugttræer og andre planter, frøavl, handel med såvel frø som planter, havearkitektur, prøvedyrkninger, forsøgsvirksomhed, undervisning o.s.v., og mange af de gartnere som siden grundede og udviklede de forskellige faglige foreninger havde trådt deres organisationsmæssige børnesko i et haveselskab.

Det begyndte i 1830 hvor man dannede Selskabet til Blomsterkulturens Fremme, hvis første formand var oberst d'Origny.

Det blev i 1834 omdannet til Selskabet til Havedyrkningens Fremme, idet det inddrog køkken- og frugthaven i sin interessekreds; samme år oprettedes iøvrigt det første blomsterudsalg i København.

1880 fik selskabet i anledning af sit 50 års jubilæum tilladelse til at kalde sig Det kongelige danske Haveselskab og et par år senere etablerede man sig i en have ved Frederiksberg Runddel hvor man stadig har til huse.



Illustration til H. C. Andersen: Gartneren og herskabet

Gennem sin mere end 150 årige historie har Det kongelige danske Haveselskab ydet en meget stor indsats til fordel for dansk havebrug, gartneri og frugtavl.

Efterhånden er den mere erhvervsmæssige del af foreningens arbejde gået over til de respektive faglige foreninger og til Statens forsøgs-virksomhed. Selskabets virke falder nu om dage mest på opretholdelse af haven ved Frederiksberg Runddel og udstillinger i denne. Selskabet er stadig aktivt, hvilket et par store interessante udstillinger som man har afholdt i 1980 og 1982 vidner om.

Det praktiske Haveselskab for Jylland, Fyn og Hertugdømmet Slesvig dannedes i 1843.

Selskabet, blandt hvis stiftere var generalkrigskommisær H. C. Riegels, var i sine første leveår meget aktivt og oprettede blandt andet en planteskole og en gartnerskole ved Snoghøj. Inspektør var her i et par år den senere som førende organisationsmand og redaktør kendte Julius August Bentzien, som i et halvt århundrede (indtil 1882) var en af de mest markante skikkelser indenfor dansk havebrug og gartneri. Virksomheden, som også var kendt under navnet "De riegeleske Haveselskaber" svandt imidlertid ret hurtigt ind, og med oprettelsen af Det danske Hedeselskab i 1866 blev det opsuget i dette.

Hedeselskabet, hvis grundlægger var ingeniør-officeren Enrico Dalgas, gjorde og gør stadig en stor indsats for plantningssagen ("Det flyvende Korps" m.v.).

I 1873 startedes på Hedeselskabets initiativ et haveselskab i Jylland, denne gang fik det navnet Det jyske Haveselskab. Dets første formål var at fremme frugttrædyrkingen i Jylland. I modsætning til det i 1843 dannede selskab omfattede det nye selskab kun selve Jylland.

Det jyske Haveselskab var til at begynde med stærkt knyttet til Århuskanten, hvor man blandt andet havde planteskole på en del af det areal hvor nu Botanisk Have og Den gamle By ligger.

Siden har selskabets virksomhed bredt sig ud, således at det nu har konsulenter spredt over hele Jylland, medens hovedkontoret stadig ligger ved Århus (i Åbyhøj).

Det øvrige Danmark (altså øst for Lillebælt) dækkes af Østifternes Haveselskab. Dette blev ved sin dannelse i 1888 kaldt Østifternes Forening til Frugtavlens Fremme og fik først i 1908 sit nuværende navn.

Samme år (1908) oprettedes Det fynske Haveselskab, som imidlertid aldrig fik nogen betydning og forlængst er opløst. Såvel det fynske område som Færøerne og Grønland hører i dag under Østifternes Haveselskabs område.

De tre haveselskaber, Det kgl. danske Haveselskab, Det jyske Haveselskab og Østifternes Haveselskab indgik i år 1900 i et samarbejde i De samvirkende danske Haveselskaber, dette resulterede fra 1901 i udgivelsen af det fælles blad "Haven", et månedsskrift som

med sit smukke udstyr og sit redelige og saglige indhold har vundet stor anerkendelse ikke blot blandt danske haveejere, men også blandt fagfolk (gartnere m.v.) såvel inden- som udenfor Danmarks grænser.

### Kolonihavebevægelsen

Omend man allerede i 1300-tallet havde anlagt småhaver udenfor mange byer til brug for borgerne, som i de tætbyggede byer ikke havde havemæssige muligheder, så må man dog helt op til 1892 førend man hører om en egentlig foreningsdannelse af kolonihavefolk.

I København lejede Det københavnske Haveselskab i dette år et areal af fæstningsvolden på Amager (ved Enveloppevej) hvor man stiftede haveforeningen Vennelyst. Denne eksisterer stadig og var mål for en af Havebrugshistorisk Selskabs ekskursioner i 1979.

Det københavnske Haveselskab var en efterfølger af haveforeningen arbejdernes Værn, som var stiftet kort tid forinden.

Selskabets formand var gartner og torveassistent P. Hansen, som altså var en førende kraft i oprettelsen af de første egentlige kolonihaver i hovedstadsområdet.

Samme gartner og torveassistent gjorde sig på et senere tidspunkt (i 1899) bemærket ved at fremføre en række angreb på og fornærmelige bemærkninger om Almindelig dansk Gartnerforenings bestyrelse og dens formand, D. T. Poulsen. Disse var af en sådan art at torveassistent P. Hansen på foreningens repræsentantskabsmøde samme år blev ekskluderet.

Da han imidlertid fortsatte sine polemiske angreb på foreningens bestyrelse, anlagde denne sag mod ham, og i februar 1902 blev torveassistent P. Hansen idømt en bøde på 200 kr. + sagsomkostninger (eller 20 dages fængsel) for fornærmelser mod Almindelig dansk Gartnerforenings formand, planteskoleejer D. T. Poulsen.

Dengang, omkring år 1900, var forbindelsen mellem privat havebrug i form af formanden for en kolonihaveforening og det erhvervsmæssige gartneri altså så tæt at man var medlemmer af samme forening og kunne geråde i nok så bitre skænderier.

Disse forhold har siden ændret sig, og efter at Almindelig dansk Gartnerforening i 1974 ændrede struktur og navn til Dansk Erhvervs-gartnerforening vil en sådan sag vel knapt være tænkelig.

Hvor længe Det københavnske Haveselskab bestod er ikke helt klart, i 1908 stiftedes Kolonihaveforbundet for København og Omegn, og det må regnes for sandsynligt at Det københavnske Haveselskab er indgået heri.

I 1916 blev Kolonihaveforbundet udvidet til at omfatte hele landet, og endelig opnåede kolonihavebevægelsen fra 1919 en speciel form for officiel anerkendelse, idet man da fik bevilget ansættelse af en statskonsulent i havebrug – særlig kolonihavebrug.

Som nævnt har kolonihavetanken – dette at jordarealer, som ikke har forbindelse med boligerne, bliver udlagt til haver – ældgamle rødder

i Danmark. Den københavnske koloni "Vennelyst" (fra 1892) er ikke den ældste eksisterende. Den pris tilfalder havekolonien "Hjelm" ved Åbenrå, den stammer fra 1831.

Efterkrigsårene var ikke til kolonihavebevægelsens gunst. De "brø-lende tressere" medførte at en lang række havekolonier blev nedlagt og arealerne udlagt til byggegrunde, først og fremmest til parcelhuse, men også til socialt boligbyggeri, industribyggeri og til trafikarealer.

Først med oliekrisen (1973 ff.) blev denne udvikling bragt til ophør, og i øjeblikket er det heldigvis sådan at man de fleste steder opretter nye havekolonier i hurtigere takt end de gamle nedlægges, ligesom kommunale nyttehavere (jordlodder som udlejes med ét eller et par års lejemål) vinder udbredelse.

Der er én kedelig undtagelse fra dette, idet der i hovedstadsområdet ikke i mange år er blevet oprettet nye kolonihaver til erstatning for de som er blevet nedlagt.

Dette har sin naturlige forklaring deri, at man ikke har haft de fornødne arealer til rådighed. Man håber, at disse ad åre vil kunne fås på vestamager, når de inddæmmede områder dér bliver frigivet fra Forsvarsministeriet, som i øjeblikket disponerer over dem.

### Gartnerforeninger

De første foreninger, som vi har kendskab til (Landhusholdningsselskabet og det som senere blev til Det kongelige danske Haveselskab), var foreninger for havebrugere i bred almindelighed; både private og gartnere var medlemmer.

Det første spor af en mere professionelt betonet forening er fra 1835, hvor der i januar i København blev stiftet en gartnerforening med botanisk gartner Otto Mørch som formand og handelsgartner P. W. Hintze som næstformand.

Foreningen, som da den var størst havde 36 medlemmer, blev kun et par år gammel.

I 1848 stiftedes et selskab for gartnere som fik navnet Gartnerforeningen.

Foreningens formål var at virke for havekunstens fremme og dens dyrkeres tarv, uddannelse af elever og understøttelse af trængende gartnere og gartnerenker. Som den mest fremtrædende blandt dens stiftere kan nævnes gartner J. A. Bentzien. Gartnerforeningen holdt sine møder på Den kongelige Skydebane og oprettede en læsekreds.

Efter en generalforsamling i foreningen i 1858 oprettedes en selvstændig forening med socialt sigte, Gartnernes Hjælpeforening, hvis første formand var botanisk gartner Aug. Weilbach.

Da gartnerforeningen omkring 1865 blev opløst, overførtes dens midler til Gartnernes Hjælpeforening, og denne, som siden da har fortsat sit virke, må således anses for at være den eksisterende gartnerforening som kan føre sine rødder længst tilbage.



J. A. Bentzien

Allerede året efter Gartnerforeningens nedlæggelse, i juli 1866 så en efterfølger, gartnerforeningen Hortulania imidlertid dagens lys.

Blandt stifterne var Andreas Hansen, grundlæggeren af det som siden blev til A. Hansens Amagerfrø.

Hortulantias første formand blev gartnermedhjælper N. P. R. Skousboe, som siden blev gartner på Sorgenfri, og som var en af initiativtagerne til stiftelsen af Gartnernes Alderdomshjem.

Hortulantias medlemmer var i starten mest unge københavnske gartnere og foreningen virkede mest ved møder og udstillinger; den havde i sin levetid en række forskellige navne, "Hortulania, Almindelig dansk Gartnerforening", "Almindelig Gartnerforening Hortulania" og "Almindelig Gartnerforening".

Hortulania blev ialt 50 år gammel, idet den opløstes i 1916, men inden da var der sket mange ting.

Der var i den sidste del af 1800-tallet grøde i foreningslivet, ikke kun, som hidtil omtalt, i hovedstaden, men også i provinsen. 1867 blev således Fyens Stifts Gartnerforening dannet; den afholdt en enkelt udstilling (i 1868), men opløstes et par år efter.

Omkring 1879 afholdt Foreningen af Gartnere og Havevenner i Århus årlige efterårsudstillinger; også andre steder i landet har der utvivlsomt været gjort forsøg på at organisere de lokale gartnere.

Gartnerforeningen af 23. august 1883 blev stiftet i København med gartner I. P. Laursen som formand. Han blev året efter afløst på denne post af assistent ved Botanisk Have, examineret gartner A. Seerup.

Foreningen blev ikke gammel, allerede i 1885 opløstes den og gik ind i Dansk Gartnerforening.

I september 1884 afholdtes i Århus et møde på initiativ af handelsgartner Gustav Birkefeldt; man enedes her om at søge dannet en landsdækkende gartnerforening.

Tanken fik snart støtte, idet omkring 300 gartnere, hovedsagelig fra landet vest for Storebælt, indmeldte sig.

I København, hvor man på det tidspunkt havde såvel Hortulania som Gartnerforeningen af 23. August 1883, vakte dette jyske initiativ opsigt, og da den nye forening, som mange ventede ville få karakter af en landsorganisation, skulle endelig stiftes ved et møde i Horsens den 3. december, var der enkelte gartnere fra hovedstadsområdet til stede.

Deres opgave havde vistnok været at få udsat dannelsen af den nye organisation, således at initiativet kunne overgå til københavnerne (først og fremmest Hortulania).

Dette lykkedes ikke, men den ene af de sjællandske udsendinge, handelsgartner A. Zeiner Lassen, Helsingør blev dog indvalgt i den nye styrelse, og der blev nedsat et udvalg til at forhandle med Hortulania om en sammenslutning.

Den nye forening fik navnet Dansk Gartnerforening, dens formand blev handelsgartner C. J. Brostrøm, som var svenskfødt og havde planteskole i Viborg.



C. J. Brostrøm

De to foreninger, Hortulania, som den 18. marts 1885 blev omdøbt til Almindelig Gartnerforening, på den ene side og Dansk Gartnerforening på den anden side var i nogle måneder i et stærkt modsætningsforhold til hinanden, man konkurrerede om, hvem der kunne hverve flest medlemmer, og man var uenige om hvor den nye forening skulle have sit hjemsted.

At der fremover skulle være én og kun én landsdækkende forening var man stort set enige om.

Det så stærkt ud til at Dansk Gartnerforening skulle vinde kampen om at få flest medlemmer, da Almindelig Gartnerforenings formand, handelsgartner D. T. Poulsen på et bestyrelsesmøde (19. februar 1887) meddelte at han havde forhandlet med Dansk Gartnerforening og mødt velvilje for sammenslutningstanken.

I april måned afsendtes der derefter fra Almindelig Gartnerforening til Dansk Gartnerforening et konkret forslag om en sammenlægning af de to foreninger i én organisation ved navn Almindelig dansk Gartnerforening (senere ofte forkortet til Alm. dansk Gartnerforening eller bare A. d. G.).

Forslaget blev vedtaget af Dansk Gartnerforenings bestyrelse og repræsentantskab (med kun en stemme imod), og også Almindelig Gartnerforening godkendte på en ekstraordinær generalforsamling sammenslutningen, som derefter trådte i kraft pr. 1. juli 1887.

Alm. dansk Gartnerforenings første formand blev C. J. Brostrøm, som beholdt denne post til han i 1898 blev afløst af D. T. Poulsen.

Foreningen var fra den første start landsdækkende; medlemstallet var i 1887 knap 800, 25 år efter (i 1912) var medlemstallet 2.600; i årene omkring og efter krigen og Danmarks besættelse kulminerede medlemstallet og nåede i 1949 over 9.700.

Siden har udviklingen betydet en jævn nedgang i medlemstallet, i 1966 var det omkring 7.000, i 1972 ca. 6.000. Dens afløser, Dansk Erhvervsgartnerforening opgjorde i 1981 sit medlemstal til omkring 3.700.

Af de foreninger, som var med ved starten af Alm. dansk Gartnerforening, gik Gartnerforeningen af 23. august 1883 og Dansk Gartnerforening helt op i den nye forening, medens en del af Hortulania (Almindelig Gartnerforenings) medlemmer ikke ønskede at træde ind i den.

Hortulania fortsatte derfor med at eksistere med reduceret medlemstal og hovedsagelig med selskabelige formål, indtil det på foreningens 50 års dag (det var den 25. juli 1916) besluttedes at ophæve den.

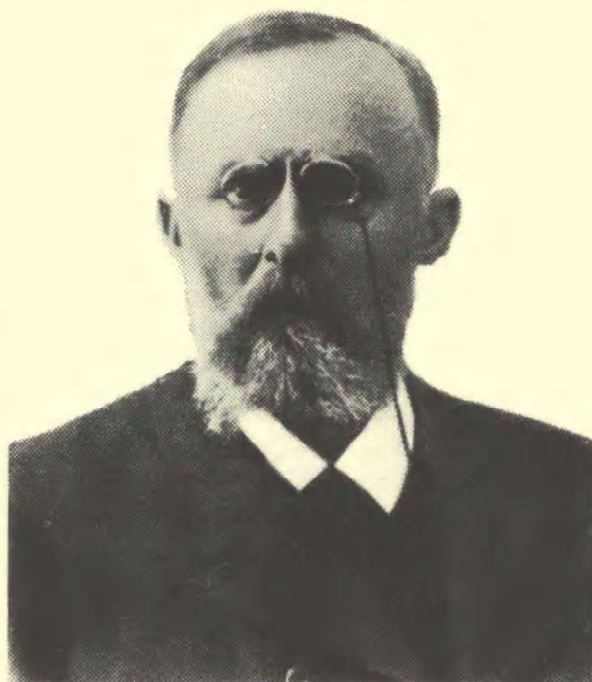
Hortulantias formue blev skænket til foreningen Gartnerernes Alderdomshjem.

Alm. dansk Gartnerforening eksisterede under dette navn til 1974, hvor den blev ændret til Dansk Erhvervsgartnerforening. De mange år gik ikke ganske uden bryderier og indbyrdes tvistigheder.



I 1898 gik Brostrøm af som formand og helligede sig i stedet plante-skolernes organisationsforhold. Hans efterfølger på formandsposten blev handelsgartner D. T. Poulsen, en yderst dynamisk personlighed, som desværre skaffede sig mange fjender inden for foreningen.

I 1905 blev der afholdt en række møder blandt gartnerne landet over, det var især D. T. Poulsen man kritiserede på disse møder, idet man beskyldte ham for at være despotisk og enerådende og for at besætte for mange udvalgsposter.



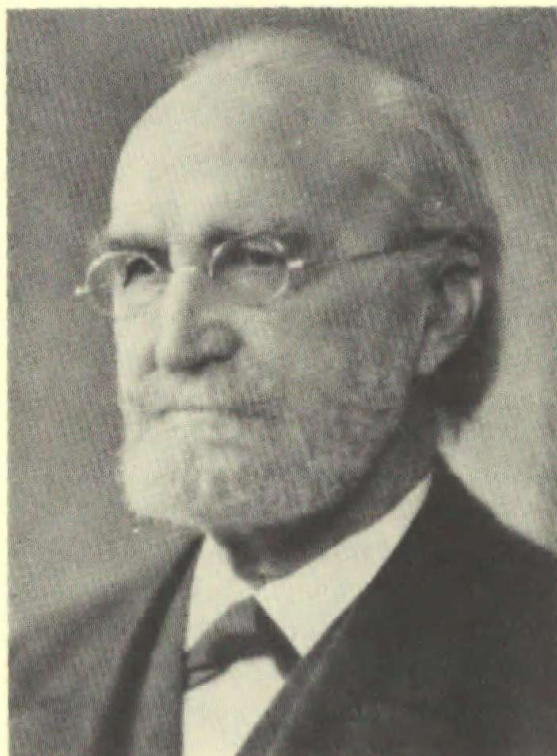
D. T. Poulsen

Situationen tilspidsedes og modstanden mod formanden kom blandt andet til udtryk ved at man i opposition mod foreningens bestyrelse og Gartner-Tidende udsendte sit eget blad kaldet "Den frie Gartner-Tidende".

Oprøret kulminerede på repræsentantskabsmødet i september 1906, da det endte med at formanden og den samlede bestyrelse rejste sig og vandrede ud af salen.

Der blev så valgt en ny bestyrelse, som konstituerede sig med slotsgartner Fr. Paludan som formand, og foreningen gik dermed ind i en mere rolig periode.

De følgende 70 år gik vel ikke helt uden gnidninger og meningsudvekslinger, men det var trods krige og andre omvæltninger en periode hvor Alm. dansk Gartnerforening under skiftende formænd og bestyrelser udførte et stort og betydningsfuldt arbejde for den danske gartnerstand.



Fr. Paludan



Gartnerforeningens hus i Anker Heegårdsgade i København

Det vil føre for vidt her at gå i detaljer; nævnes kan gartnerudstillingerne, indflytningen i eget hus i Anker Heegaardsgade i København, udvalgsarbejde med told, import- og eksportproblemer, oprettelse af Erhvervsrådet, konsulenttjenesten, ingeniørkontoret, prøvedyrkninger og forsøgsvirksomhed, elevundervisning og blad- og forlagsvirksomhed.

Man havde ved sammenslutningen i 1887 overtaget Gartner-Tidende efter Dansk Gartnerforening, og dette blad, som snart staves med snart uden bindestreg, er, bortset fra typografkonflikter og anden force-majeure, trofast udkommet hver uge lige siden, og dets betydning for den danske gartnerstand kan vanskelig overvurderes.

En krisesituation, som i nogen grad lignede den man stod overfor i 1906, opstod i begyndelsen af 1970'erne. Her drejede det hele sig dog i mindre grad om personer, mere om foreningens struktur og fremtid.

Affødt af den herskende krise (blandt andet oliekrisen) og af Danmarks forestående indtræden i EF og derigennem gartneriets noget usikre fremtidsudsigter ønskede en del af foreningens medlemmer at få en mere målrettet forening, en brancheforening eller som det blev udtalt af en af ideens fortalere: "en knaldhård producentforening".

Der blev afholdt en række møder i foreningens kredse landet over, og på det årlige repræsentantskabsmøde i 1973 (i Rønne) fik de nye tanker tilslutning fra et flertal fra forsamlingen.

Dansk Erhvervsgartnerforening så dagens lys, og mange embedsgartnere, gartnermedhjælpere og andre som måske i mange år havde været ordinære medlemmer af Alm. dansk Gartnerforening så sig pludseligt forvandlet til ekstraordinære medlemmer uden stemmeret i den nye forening.

Der blev naturligvis gjort ophævelser mod dette fra mange sider; mest udtalt var modstanden i hovedstadsområdet, hvor et flertal af bestyrelsen i Københavns-kredsen gik imod.

Man ønskede ikke at tilslutte sig Dansk Erhvervsgartnerforening, men oprettede i stedet en ny forening, som efterhånden antog navnet Den almindelige Gartnerforening.

Denne forening, som har sin største tilslutning fra gartnere i hovedstadsområdet, har sit eget blad, fra 1979 udgives dette i samarbejde med Danmarks Detailfrugthandlere.

### Erhvervsrådet

Et organ som i årene før, under og efter anden verdenskrig havde stor betydning for det danske gartneri-erhverv var Erhvervsrådet for Gartneri og Frugtavl, som blev oprettet omkring 1933.

Grunden til oprettelsen var den da herskende erhvervs- og valuta-krise samt ønsket om at få et organ som overfor myndigheder og regering kunne optræde som erhvervets talerør.

Alm. dansk Gartnerforening var primus motor i oprettelsen af Erhvervsrådet; og de fleste af de store gartnerorganisationer, salgsforeningerne, planteskoleejerforeningen, frugtavlerforeninger o.s.v. deltog i Erhvervsrådet.

Under de vanskelige forhold under krigen og besættelsen med brændselsrationering, import- og eksportrestriktioner o.s.v. blev det dog nødvendigt at udvide rammerne, og i 1940 fik Erhvervsrådet eget fast sekretariat i gartnerens hus i Anker Heegaardsgade, ligesom der blev fastansat en leder, kontorchef (senere direktør) Arne Stauning.

Det var i vid udstrækning Erhvervsrådet som udførte det forberedelsesarbejde der skulle til for at klare erhvervet godt igennem Danmarks indtræden i de store internationale markedsdannelser (først E.F.T.A., det europæiske frihandelsområde, senere E.F., det europæiske fællesmarked).

Den strukturændring som blev gennemført ved ændringen af Alm. dansk Gartnerforening til Dansk Erhvervsgartnerforening samtidig med Danmarks indtræden i det europæiske fællesmarked (og som af nogle blev betegnet som et forsøg på at skifte heste midt i vadestedet) blev fatal for Erhvervsrådet.

En række organisationer med Dansk Erhvervsfrugtavl i spidsen trådte nu ud af rådet, som derved mistede en del af sin betydning, og som i dag udfører sit arbejde som Erhvervspolitisk afdeling indenfor Dansk Erhvervsgartnerforening.

### Gartnerforeninger med socialt sigte

Den tidligere omtalte Gartnerens Hjælpeforening, hvis formål er at støtte trængende gartnere og deres efterladte, baserer sin virksomhed på renterne af en fond samt medlemsbidrag og gaver, derudover administrerer foreningen en række legater, hvoraf nogle støtter unge gartnere som vil studere videre, medens andre er rejselegater.

I 1898 startede en kreds af gartnere foreningen Gartnerens Alderdomshjem med det formål at samle midler til et eller flere hjem for gamle, trængende gartnere.

Ved hjælp af kontingenter, gaver fra firmaer, enkeltpersoner, foreninger og institutioner samt overskud fra gartnerudstillinger m.v. lykkedes det i 1922 at få bygget Gartnerens Alderdomshjem på Præstegaards Allé i Brønshøj.

Gartnerens Alderdomshjem omfatter 20 lejligheder.

Foreningen Jyske Gartneres Alderdomshjem blev stiftet i 1901, den opløstes dog snart igen for så atter at genopstå i 1932, nu som Jyske Gartneres Hjælpeforening.

Handelsgartnerforeningen og Odense Kreds' Hjælpeforening stammer fra 1945, og flere steder i provinsen findes hjælpeforeninger (hjælpekasser) oprettet i tilslutning til eller i fortsættelse af lokale gartnerforeninger.

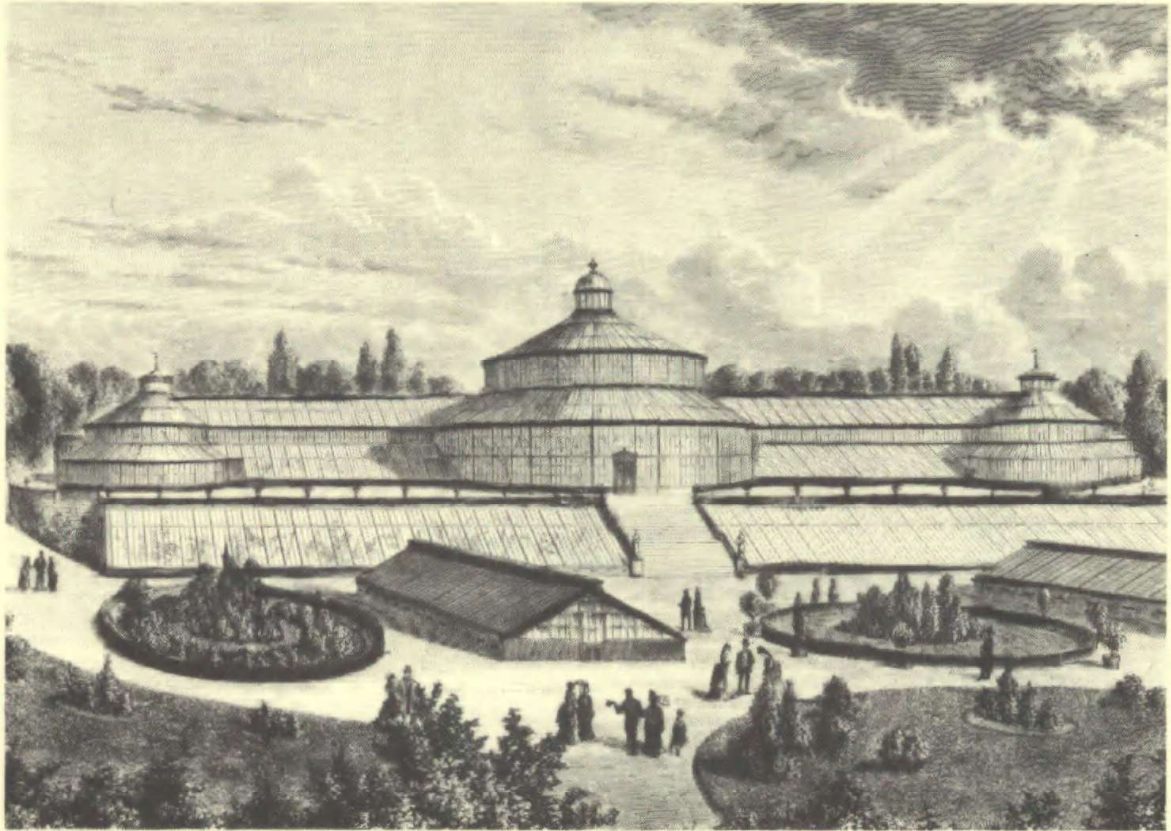
Kristelig Gartnerkreds blev stiftet i 1918 med det formål at støtte missionen, bl.a. i Kina.

Foruden de i denne artikel nævnte foreninger har der været – og er stadig – et mylder af organisationer med mere eller mindre nær tilknytning til havebrug og gartneri.

Pladsforholdene tillader ikke her at komme nærmere ind på branchens specialorganisationer, foreninger for frugtavlere, planteskoler o.s.v.; disse vil blive behandlet i en efterfølgende artikel.

#### Kilder

- D.E.G., Dansk Erhvervsgartnerforening og gartneriets organisationer, div. udg.  
Gartner Nyt, div. udg.  
Gartneridende, div. udg.  
Haven og Haveblade i 100 år, Åbyhøj 1976, særtryk af tidsskriftet Haven.  
Haagen, Jørgen: Kolonihaven, Kbh. 1976.  
Nordisk illustreret Havebrugsleksikon, 5. udg. 1945-48.  
Pedersen, A.: Småskrift nr. 6, 1971, nr. 7, 1973 og nr. 10, 1976, alle Kbh.  
Tholle, Johs.: Københavns Kreds af Almindelig dansk Gartnerforening 1883-1958, Kbh. 1958.  
Aarbog for Gartneri, div. udg.



Det nybyggede væksthusekompleks 1874



Væksthusenes centrale del ved genindvielsen 1982